

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Андрей Аладжов

(Секция за Средновековна археология при Национален археологически институт с музей при Българска академия на науките)

член на Научно жури, съгласно Заповед № I-154/ 05.03.2024 г. на Директора на НАИМ за дисертационния труд на Гълъбина Йосифова „Култовото строителство в езическа България“.

Дисертационният труд на Гълъбина Йосифова се състои от две части – текстова, която включва и каталог, и илюстративна. Образите са обособени в три големи групи – сгради, които със сигурност могат да се квалифицират като езически храмове, дискуссионни храмове и проблемни за дефиниране сгради. Във всяка група образите са подредени на географски принцип. Илюстрациите са коректно свързани с текстовата част, така че всяка отделна глава в съдържанието да има същата номерация и приложените образи. Считаю, обаче, че качеството на образите не отговаря на съвременните изисквания за илюстративен материал. За голяма част от паметниците са използвани директно прекопирани образи от цитирани автори без никакво авторско оформление. Би трябвало поне буквените индекси да бъдат сменени, тъй като на места не се разчитат, какъвто е случаят с плана на Бишапур (обр. П.1.27).

Всъщност, ако плановете бяха начертани отново и унифицирани според един модел, изследването (и особено каталожната част) щеше да придобие съвсем друг облик. И това се доказва най-добре от изключенията – наново изработените плановете на храма в Цитаделата на Плиска, кръстовидната сграда в Плиска, сградите до Кръглата църква и в м. Черешето в Преслав, храмът под Даул таш в Мадара и този в Калугерица. Те обаче се губят сред множеството на останалите приложения, които би следвало да са обособени. Липсата на обозначен север на преобладаващата част от плановете, е пропуск, който затруднява читателя да следи архитектурните описания на сградите. Авторските снимки са непрофесионално направени и не дават добра представа за обекта на изследване.

Историята на проучванията започва със столичните храмове. Прегледът е кратък, но достатъчно информативен. При описанието на сградите, интерпретирани като храмове в Преслав, липсват препратки към илюстрациите.

Анализът на произхода на архитектурния тип е твърде кратък, без дискусия. Авторката, с много малко изключения, се позовава само на български автори, когато предава информация за аналогични сгради в Средна Азия, Мала Азия, Кавказ.

Частта за култа и ритуала не е на място и до голяма степен е излишна.

Критериите за определянето на дадена сграда като храм са добре избрани. Това позволява на автора да внесе яснота в дискусията за характера на сградите. Има един пропуск, който касае постройката с кръгъл план от Дуранкулак, която е обявена за храм, само защото се датира в първата половина на IX век. Несериозно звучи и твърдението, че „огнището и по-малките огнищни ямички могат да се тълкуват като култови съоръжения“. Такива огнища и ями са част от вътрешността на повечето ранносредновековни жилища.

„Археологическият контекст“ присъства в много от подзаглавията, но всъщност такъв никъде не е добре представен и, съответно, не допринася за изясняване на въпросите, свързани най-вече с датировката на обектите. Но това е проблем на повечето изследвания, свързани с култовата архитектура от езическия период.

Изчисленията за носещата способност на основите са направени много професионално и обстойно, но за съжаление извод почти няма – основите може да носят тежък купол, но може и да е дървен.

Целият текст върви по линията – кой изследовател на конкретния обект, какво е написал и затова изглежда като безразборно сглобяване на пасажии от различни текстове. Рядко се изказва собствено становище. Няма обобщаване на теории, противопоставяне на различни мнения и, съответно, авторовите обосновани предпочитания или несъгласие. Сред малкото изключения е изречението, което касае евентуални тристенни апсиди и с което авторът оборва становището на Уве Фидлер за църковния характер на сградите.

Продължава едно отдавна обезсмислено сравняване със сгради, датирани с шест-седем века по-рано и географски твърде отдалечени, принадлежащи на съвсем различна културна среда, част от също съвсем различни архитектурни комплекси. Първият посочен аналог е от Персийския залив, а следващият от Афганистан. В тази връзка би следвало авторът да изработи поне една географска карта с указани местоположения на споменатите като аналогии обекти.

Забелязва се липса на изследователско търсене. Повтаряне на едни и същи тези от 60-те години, дори със същата (а и много по-малко) цитирана литература. Безкритично позоваване на вече отдавна предложени аналогии, повечето от които следва да се отхвърлят аргументирано. Механичното им повторение не допринася с нищо за развитието на проблематиката.

На няколко места в основния текст, който касае определен паметник, са вметнати пасажии за различни структури, които нямат конкретна връзка с дискутирания до момента храм, а дори и да има възможна релация, тя не е направена. Например – трапищата, проучени от Янко Димитров в източната половина на Цитаделата, без връзка с храма в Цитаделата.

По сходен начин стои въпросът с описанието на предполагаеми ритуални действия, което няма място в главите за конкретните паметници. И в двата случая вметнатите пасажии са продължение на чужди авторски текстове, които следват логиката на изложение с различен характер. По този начин многократно се създава усещане за самоцелен „пълнеж“ на дисертационния труд.

Кратките заключения, с малко изключения, представят в обобщен вид изложената информация за конкретния паметник, придружени на места с триизмерни реконструкции, които са една от приносните части на изследването. Като приноси трябва да се посочат и критичните анализи, посветени на култовите сгради в Преслав – тази до Кръглата църква, и особено предполагаемият храм в м. Черешето. Последният може да се счита като най-значимото авторско откритие.

Един важен пропуск на изследването е сравнителният анализ между обектите в Плиска, Преслав, Мадара, Кабиюк и Дръстър. В Плиска се строи с квадрати в система биндер-лойфер, както е и в Мадара, Кабиюк и Дръстър, а в Преслав, освен с квадрати, се зида и с ломени и дялани камъни. Авторът е констатирал тези отличия в техниките на градеж, но липсват изводите. Например дали разликите в градежите означават и разлики в датировките?

Написаното може да се счита като една разширена история на проучването, която остава без задължителното аналитично продължение. Опит за такова е направено в края на трета глава, която касае дискуссионните сгради. Набелязани са някои важни проблеми, но сравнителният анализ е твърде кратък и незадълбочен.

Мисля, че представената работа се нуждае от преработване в няколко пункта: изработване на нови планови схеми и унифициране на каталога; разширяване на дискуссионната част в същинския текст; разширяване на кръга на посочените (и твърде остарели) сходни паметници и, във връзка с това – осъвременяване на чуждоезичната литература, която почти липсва (11 заглавия на латиница, от които три на български автора и няколко руско езични публикации от 60-те и 70-те години); превръщането на типологическата таблица в типо-хронологическа; обособяването на пасажите, описващи ритуали; по-коректно използване на терминологията (не трябва да се използват определения от типа на „прабългарска монументална сграда“), по-ясно структуриране на изказа – на много места не се разбира кое е твърдение на пишещия и кое на друг автор.

Изложеното по-горе ми дава основание да изкажа своето отрицателно становище и да не подкрепя присъждането на образователната и научна степен „доктор“ на Гълъбина Йосифова.

25.05.2024 г.

гр. София

доц. д-р Андрей Аладжов